

A PHILOSOPHIÁRÓL.¹

Nem szabadulhatok bizonyos elfogultságtól, midőn most a philosophia feladatáról akarok értekezni, mert az ember ezt teljes joggal csak akkor tehetné, ha világnézete a főkérdésekben már egészen megszilárdult. Ehhez pedig az emberi életnek saját tapasztalatokból merített átható ismeretére volna szükség, vagyis arra, hogy az ember ugyan-csak keresztüljárta légyen az élet minden iskoláját. Szükséges volna, hogy közvetlen érzelmek alapján ismerje mindazt, a mi az embert kétségbe ejtheti és a mi Istenhez fölemelheti. Ámde valamely munka elvégzésében sohasem követelhetünk olyan sorrendet, hogy minden lépésünk már előre teljesen ki legyen számítva, hanem gyakran kénytelenek vagyunk egy-egy merészebb kísérletet is kockáztatni, mert különben csupa lelkiismeretességből minden munka lehetetlenné válnék. Az ember szükségét érzi már az út elején, hogy valamely czél körvonalait rajzolja maga elé, ámbátor könnyen megeshetik, hogy mialatt eszménye felé tör, maga ez az eszmény teljesen átalakul.

Manapság nagyon aktuálissá lett az a kérdés, hogy a philosophia minő viszonyban áll az úgynevezett positiv tudományokhoz. Ha értelmes embernek, ki a mai kor szellemi áramlatait nem ismeri, azt mon-

¹ Ezt az értekezést szerzője, a Petőfi-társaság tagja, mult ősön olvasta föl a nevezett társaság egyik ülésén. Úgy is tekinthető tehát ez az értekezés, mint a Petőfi-társaság philosophiai nyilatkozata. Hogy aztán ez értekezés az általunk kellő elismerésben részesített s éveken át a magyar közönségnek egész rendszerében bemutatni vágyott Comte-féle positivismust támadja, az nem tarthatott vissza minket Palágyi Menyhért elucubratióinak közlésétől. Megfordítva; bizonyos gyönyört találunk abban, hogy a positivismusra egyéb vádat nem hoz föl annál, mint hogy alapítója nem volt *osztálytalan ember*, a minek Palágyi szerint, az igazi philosophnak lenni kell. E műkifejezés értelmezése természetesen nem a mi feladatunk, hanem szerzőnké; mi összesen azt az óhajtásunkat fejezzük ki, nehogy szerzőnk azt értse alatta s arra vágyódjék, a mit a franczia a *déclassé* alatt ért. Szerk.

danám, hogy századunkban a philosophia és tudomány egymással éles ellentétbe jutottak, akkor az bizonyára mód fölött meg volna lepetve, mert nem értené, hogy a bölcsesség szeretete és a positiv tudás, miként támadhatnak egymás ellen. Pedig a tény mégis csak az, hogy a kettő közötti nagy pör egyre folyamatban van és hogy a legjelesebb gondolkozók nagy szenvedélyességgel vegyültek beléje, hol az egyik, hol a másik párthoz csatlakozva, hol meg az ellenfelek között közvetítő, kiegyeztető álláspontot elfoglalva. Némelyek a positiv tudományt belé akarják vinni a philosophiába, mások ismét philosophiát akarnak beleplántálni a nagyon is szétforgácsolódó szaktudományokba. A mérhetetlen sok vitatkozásnak eredménye nagyban és egészben véve csak annyi, hogy a philosophia nagyon sokat veszített hiteléből és főleg az úgynevezett metaphysika olyan rossz hírbe keveredett, mint pl. a holdkóros romantikus poézis. A mult században a felvilágosodott emberek a theológiával szemben mind a philosophia zászlaja alá sorakoztak; a mi korunkban azonban a felvilágosultak túlnyomó része a természettudományokhoz, vagy a mint mondják, a positiv, az exakt tudományokhoz esküdött és a legjobb esetben csak valamelyes positiv philosophiának tulajdonít létjogot; sokan azonban minden bölcselmi rendszer alkotást túlhaladott álláspontnak tekintenek.

Elvont vitákban az emberek többnyire azért nem tudnak tájékozódni, mert nem értik, hogy a föllengző kérdések mögött milyen gyakorlati érdekek lappanganak. Ha ellenben az enyém és tiedről van szó, az emberek általában egyszerre néhány fokkal okosabbak lesznek, és ezért minden népszerűsítés nyitját abban vélem megtalálni, hogy a problémákat az enyém és tied kérdésére vezetjük vissza. Végül is az emberi szellem a ragadozó madár természetével látszik bírni, fölemelkedik a felhőkbe, eltűnik az aetherben, de — ha nem tévedek — csak azért, hogy annál biztosabban törhessen alá prédájára.

A világosság kedvéért tehát így vetem föl a kérdést: minő társadalmi jelentősége van annak a háborúnak, mely a bölcelem és a tudomány között évtizedeken keresztül dúlt és még egyre folyik. Mert bármily elvontnak látszik valamely vita, okvetlenül kell, hogy valami társadalmi háttérrel bírjon. Az angyalok osztályozása fölött sem veszekednek az emberek, ha nincsen reá valami földi indító okuk. De hogy a szóban forgó harc titkos rúgóit fölismerhessük: ne beszéljünk elvontan a philosophiáról és tudományról, hanem szóljunk conerét módon azoknak képviselőiről: a tudósról és a bölcselőről. Végül is a

bölcselem s a tudomány, ha könyvekbe is raktározatnak, tulajdonképpen az agyvelőkben székelnek és az agyvelők — mint tudva van — személyekhez kötvék. Én tehát a következőkben a bölcselelő és a tudós viszonyát akarom fejtegetni.

Az emberek maguk között igen sokféle megkülönböztetést tesznek: felekezet, faj, nemzetiség, rang, foglalkozás szerint és e megkülönböztetések iránt végtelenül érzékenyek. Ha vannak is olyanok, kik az egyik distinctióra nagy súlyt nem fektetnek, akkor rendszerint a másiknak annál nagyobb jelentőséget tulajdonítanak. Némelyek a vallást állítják föl a legfőbb osztályozó elvnek és a többi szempont nekik mellékes, mások a nemzetiségben, ismét mások a rangban, születésben lelik föl a leglényegesebb megkülönböztető principiumot. A tény az, hogy mindnyájan classifikálnak és a mi legfontosabb, magukat is a classisok egyikéhez számítják. Az ember tehát általában oly lény, ki magát társadalmi szempontból mindig valamely osztályhoz tartozónak tekinti. Vagyis az ember általában osztályember, kaszt-ember; ámbár a szempont, mely szerint magát valamely kaszthoz tartozónak vallja, nagyon különböző lehet: pl. vallás szempontjából keresztény, nemzetiség szempontjából magyar stb.

Az osztálynak bélyegével homlokán halad az ember az életem keresztül. Ezért a világtörténelemben a milliárd egyedek általában csak mint valamely osztályba felolvadt, még pedig maradék nélkül, totaliter felolvadt lények szerepelnek. Ha a tömegekből egyesek ki is válnak, akkor azok többnyire csak mint valamely osztály harczosai emelkednek ki; ők tehát szintén osztályemberek. A világtörténelem nem is volna egyéb, mint a kasztok harcainak véres krónikája, ha nem léteznének elvétve egyesek, kik semminemű osztályba egészen bele nem illeszthetők, a kiknek fékezhetetlen egyénisége kinő minden kasztból, széttör minden osztálykorlátot. Ezek az egyesek képezik — ha úgy tetszik — az osztálytalanok osztályát. Sokratesről nem tudunk még mindent, ha azt tudjuk, hogy görög volt és Jézusról nem mondunk meg mindent, ha azt mondjuk, hogy zsidó származású volt. Ők az osztálytalanok osztályának képviselői.

A tudósok osztályt képeznek; philosophok osztálya azonban nem létezik: íme, ebben rejlik a tudós és világbölc közötti fundamentalis különbség. A tudós, a szakember mindig kasztszerű lény, a philosoph, az igazi bölcselelő sohasem lehet az. Ha pedig a bölcselelő is kaszt-emberré válik, akkor rendszerint meghamisítja a philosophiát. Ilyen

kasztszerű, szédelgő bölcselek voltak annak idején a Sokrates és Plátóval szemben álló sophisták. Ezek nagy összeköttetésekkel bíró, befolyásos, elmés emberek voltak, rhétorok és a dialektika művészei, kik az embereket jó pénzért arra tanították, hogyan kelljen a hamis érvelésnek az igazság látszatát adni és ily módon a törvényt megkerülni, annak gyöngé oldalait a maga előnyére kizsákmányolni. Szóval, a sophisták egy philosophiai prókátor-osztályt képeztek, a minőre az athenei polgárnak tényleg szüksége volt. Az athenei polgár ugyanis pörös ügyben nem küldhetett maga helyett fizetett ügyvédet és így kényszerítve volt magának a rebulistikában személyesen kellő gyakorlatot szerezni. A görög régiség híres angol történésének, Grote-nak érdeme, hogy a sophisták társadalmi jelentőségét kellő világításba helyezte. Mindazonáltal kár volt, mint azt többen tették, a sophistákat pártfogásba venni. Hogy a pörlekedni szerető izgékony helléneknek reájuk szükségük volt: azzal a sophisták tisztázva nincsenek. Mert a legaljasabb szokásokat, erkölcsöket és intézményeket is azzal menthetjük, hogy szükségszerű fejlemények voltak. Lewes is nagy védbeszédet tart a sophisták mellett, a miből csak az tűnik ki, hogy bár ő komoly író, mégis rokonszenvezett a kasztszerűség szellemével.

Minden, a mi szép és nagy, megromlik, ha azt egy osztály, egy felekezeti, egy kaszt magáévá teszi. A vallásos érzés, mely pedig kiríthatlanul él minden igaz ember szívében, az által korrumpáltatott, hogy kultuszát egy kasztra bízták az emberek. A philosophia is meghamisítottatik, ha azt csak a kathedra, a tanári kaszt emberei művelik. Maga a természettudomány is lassankint elfajulna, ha a természetbúvárok közt erős osztályszellem fejlődne ki. Ósrégi nyomorúsága az emberiségnek, hogy az eszmék elkopnak, mihelyt általánosakká válnak. A költők legmélyebb érzelmei affectatióvá lesznek a divat által; a bölcseleknek színarany gondolatai szennyesekké válnak, ha közforgalomba jutottak; a legdicőbb eszmék kompromittáltak, mihelyt intézmények alakjában valóságot öltenek. Sajnos, ez történelmi igazság és még sajnosabb, hogy ezen alig változtathatunk. Az eszméknek el *kell* terjedniök, kivitelükben meg *kell* osztozkodnunk és a munkafelosztás elve okvetlenül kasztokat hoz létre. De épp ebből a végtelenül sajnos szükségszerűségből fakad a kasztonkívüli, osztálytalan emberek, a valódi egyéniségek missziója. Hogy a történelem nem stagnál, a szívek ki nem száradnak, az elmék be nem fagynak és az emberiség egyre

megújhodó erővel tör egy ideál felé, azt nekik köszönhetjük az osztálytalanoknak.

Ilyen osztálytalan ember volt pl. Spinoza Benedictus, a bölcsek legnagyobbika. A zsidók kitzasztították, megátkozták, élete ellen törtek, hogy annál fényesebben dokumentáltassék, hogy ez isteni elméjű ember, ki aztán többé más felekezethez nem csatlakozott, nem lehetett kaszt-ember. Ismeretes, hogy Károly Lajos palotagróf 1673-ban felajánlotta neki a philosophiai tanári széket Heidelbergában; de ő a professori kasztnak sem vállhatott tagjává, mert azt kívánták tőle, hogy kerülje a fennálló hitfelekezetekkel való összeütközést. Szebb példáját az osztálytalanságnak nem találom a bölcelem történetében.

És osztálytalan ember volt a bölcelem egyik nagy reformátora, Schopenhauer. E különöz ember életének történetéből tulajdonképen csak egy momentum emelkedik ki, hiábavaló küzdelme a kathedra bölceselői vagyis a kasztszerű philosophok ellen. Kant által — úgy mond ő — a bölcelem újból nagy tekintélyre fett szert, de csakhamar ismét önös érdekek eszközüvé alacsonyított, az állam által fölülről, a személyes érdekek által alulról. A kormányok a bölcelmet állami czéljaik szolgálatába hajtják és a tudósok tanszékeikben ipart csinálnak belőle; mert régi dolog, hogy a kinek kenyerét eszi az ember, annak a nótáját kell fujnia. Schopenhauer igen nagy szenvedélyességgel tör ki Fichte, Schelling és Hegel ellen, a kiket modern sohpistáknak tekintett. E híres német bölceselők valóban osztályemberek voltak és jórészt ők okozták, hogy a philosophia hitele korunkban mélyen aláhanyatlott.

Ha az osztályember és az osztálytalan közötti különbséget kellőképen felfogtuk: akkor egészen új világításban fogjuk látni a Comte Ágost által megalapított úgynevezett positiv philosophiát, mely a modern ember világéletének egyik uralkodó elemévé lett. Comte egyik tipikus képviselője századunk szellemi törekvéseinek; hatalmas agyveleje megbirkózott a tudományok összeségével. A matematikai és természettudományok emlőjén nevelkedett, szellemüket belevitte az emberi társadalom fejlődési törvényeinek vizsgálatába és kidolgozta a tudományok egészének rendszerét. A positiv tudományokból kivonta a positiv philosophiát és végül még egy positiv vallás alapítására is vállalkozott. Egyéni fejlődésének különböző szakait örültségi intervallumok szakították meg. Különös egy szent ember volt, olyan, a minő eddig még nem létezett. A szentek között az első szigorúan tu-

dományos szent, de vajjon az ő nyomdokán támadnak-e majd újabb matematikus szentek, vagy ő marad-e e speciesnek egyedüli képviselője, azt én eldönteni nem merem.

Comtenak igen nagy magasztalói vannak, de vannak minden táborban gondolkodók, kik ellene hevesen kikelnek. Rendszerének sok dicsőítését és sok kritikáját olvastam, de megvallom, törekvéseinek lényegét földerítve még nem láttam. Nézetem szerint az ő tulajdonképeni ambíciója az volt, hogy a tudósok kasztja minél erősebben szerveztessék, úgy, hogy egy modern papi kaszttá váljék; ő maga ezen pozitív papok osztályának pozitív főpapja akart lenni és nagy ármádiája élén tönkre akarta tenni első sorban a katolikus hierarchiát, másod sorban pedig a metaphysikus böleselőket. És ő valóban sok rendkívüli kelléket egyesített magában a nagy terv kiviteléhez. Minden szakot felölelő tudományossága imponált magúknak a legkiválóbb szakembereknek. Első dolga volt tehát a tudományok osztályozása vagy mint ő mondja, a tudományok hierarchiájának megállapítása. Már kifejezéseiből látni, hogy mialatt elvontan a tudományokkal foglalkozik, azalatt ő egyszersmind a tudós osztály szervezésére is gondol. Különböztetést már első fontosabb értekezése «*Considérations philosophiques sur les Sciences et les Savants*» is mutatja. Ha már egyszer a tudós világ kellőképen szerveztetett, akkor azt harezba lehet vinni a clérus és a metaphysikusok ellen. Most már csak az volt hátra, hogy kimutassa, hogy az emberi szellem fejlődésében három fokozatot lehet megkülönböztetni: egy alsó vagy vallásos, egy középső vagy metaphysikai és egy felső vagy pozitív fokozatot. Ily módon emeli ő a pozitív tudományokat a vallás és a metaphysika fölébe; ily módon gyűri le a clerust és philosophiai elődjait a tudósok osztályának segítségével.

E rendkívüli elméjű emberben századunk legrejtettebb ösztönei testesültek meg. Comte egyenes utódja a XVIII. század enciklopedistáinak: Diderot és Dalembernek; forradalmár, mint ezek voltak; csakhogy ő a szellemi forradalmat egy jól szervezendő tudós kaszt segítségével akarta keresztülvinni. Éppen ebben rejlik nagy tévedése. Politikai és társadalmi forradalmat nagyon természetesen csak egy osztályra támaszkodva kísérelhetünk meg; de szellemi forradalomhoz csak egy ember kívántatik, és ennek az egynek okvetlenül osztálytalan embernek kell lennie. Comte nem volt az; ő egy kaszt főpapja és mégis egyszersmind kasztonkivüli ember akart lenni. Sokrates nem

kivánt egy osztályra támaszkodni. Jézus sem szervezett hierarchiát és Spinoza megelégedett azzal, hogy néhány barátja megértette.

A positiv philosophia a természettudományoktól akar magának tekintélyt kölcsönözni. Ez nem járja. Vagy van a philosophiának magában véve tekintélye, vagy egyáltalán nincsen semminemű tekintélye. A bölcselő, ki osztálytalan ember, nem kér magának szellemi hitelt semminemű kaszttól a világon. Minden hitel, minden tekintély egyedüli és kizárólagos kútforrása az egyéniség, és ha valaki egyéniségéből nem meríti a hódító és imponáló erőt, azon nem segítenek a legexaktabb tudományok sem. A positiv bölcselők olyan philosophiát akarnak, mely természettudományi alapon szigorúan bizonyítható legyen. Valóban az ilyenmű követelések fölött csak mosolyogni lehet. Mert ha valamit bizonyítani akarunk, akkor előbb a bizonyító eljárásra nézve kellene teljes megegyezésre jutni. És így mindenkinek előbb azt kellene bizonyítania, hogy az ő bizonyítási módszere a helyes és így tovább. Az igazság csalhatlan kriteriumát feltalálni halandó embernek eddig még nem sikerült és a ki azt hiszi, hogy olyan frázisokkal, mint inductio és deductio az igazság génuszát hálójába kerítette, az valóban csak professor ember lehet.

Az úgynevezett positiv philosophia fölöd minden reményt, hogy a dolgok lényegét megismerhessük; ezért nem akar a tapasztalat körén túllépni és nem törődik többé sem az első okokkal, sem a vég-czélal. A positivismus tehát tulajdonképen nem egyéb, mint a bölcselem nyilvános tagadása és hogy magát bölcselemnek miért nevezi, az valóban fölfoghatatlan. A positivisták azt mondják, hogy íme az emberiség ezer év óta töpreng a kezdet és a vég problémái fölött és mégis e kérdésekben egy lépést sem tett előbbre, ideje tehát, hogy hagyja már abba minden metaphysikai ábrándjait és foglalkozzék praktikus dolgokkal. Nos, ez valóban csodálatos egy philosophia. E miatt kár volt Comtenak megőrülnie. Mit szólnának önök a következő okoskodáshoz? Valaki éhes és tőlem kenyeret kér, én még így válaszolok: Kedves barátom, ha én neked adok is kenyeret és te már jól is laktál, néhány óra múlva mégis csak újból éhes léssz és ha ismét adok, éhséged csakhamar ismét visszatér; mindig csak oda jutnál, a hol már most tartasz; így tehát egyáltalán fölösleges, hogy egyél. A szellemnek is megvan a maga éhsége és szomjúsága a nagy kérdésben, hogy mért születni, minek élni? ámde a positivista azt mondja, kár ezt az éhséget és szomjúságot oltani, mert végkép eloltani úgy sem lehet.

Igen, de ha az emberiség mégis örökké szomjazza a végigazságot! Hát hallgathat-e akkor a pozitivistákra?

Csak olyan ember, ki teljesen belerozdásodott a maga szaktudományába, úgy, hogy lelke végkép elfonnyadt és érzéketlenné vált az emberiség nagy kérdései iránt, szóval csak a legmerevebb kasztember fog a positivismushoz csatlakozni. Ez a tan elaggott, invalidus lelkek számára készült, olyan lelkek számára, kiket a tudósok osztályszelleme megnyomorított. A positivismus harcza a metaphysika ellen nem egyéb, mint a tudósok kasztszellemeinek gyűlölködése az osztálytalan nagy emberek ellen, kik az emberiségnek egyedül hivatott vezére. A positivismus, bár az látszólag a felvilágosodásért harcol, alapjában mégis lelketlen reaktionarius tan, mert a tudósok gőgös kasztszellemeinek kifejezője és mert a nagyképű resignatio, melyet az emberi szív legfontosabb kérdéseivel szemben simulál, megbénítja, az eszményhitet és útját vágja a haladásnak. A positivismus tulajdonképen az egyháznak tesz szolgálatokat, mert az érző embereket eltaszítja magától és a vakhit karjaiba löki.

Hiába, világnézetet, eszményeket létrehozni nem a szaktudósok vannak hivatva és egyáltalán nem a tudományok; hanem csakis a metaphysikus elmék. Az emberiség még vissza fog térni hozzájuk.

Palágyi Menyhért.